

Attsjös historia under 5000 år

När inlandsisen drog sig tillbaka skapades livsbetingelser för växter och djur i Skandinavien. Stenåldersfolket följde viltet norrut längs kusterna och tog sig via åar och sjösystem in i landet. Ett av Mörrumsån källflöde är Kårestaån med biflöden, däribland Marbäcken, som utgjorde sockengräns mellan Furuby och Dädesjö. Fibbleån vid Johanstorp är däremot ett av källflödena till Ronnebyån. De första spåren efter mänskligt liv i Attsjö är två bergartsyxor. Sådana brukades för cirka femtusen år sedan. Trindyxan inköptes 1853 av regementsläkare J.A. Wittlock från en jordbrukare i Attsjö. Den mindre bergartsyxan är funnen på Byestad och ska följa gården.

Vid torpet Bäckalund hittades i slutet av 1800-talet detta söndriga hänge av grått skiffer från stenåldern. Det skadade lilla hänget är avslaget vid hålet och mäter bara 5,2 cm. Precis som de flesta lösfynd är det svårdaterat. Fyndplatsen ligger nära Lysteryd vägskäl där det i dag finns två dammar. Hänget tillhör Smålands museum och köptes in av doktor Knut Kjellmark.

Foto: Ingvar Malmberg.

Järnåldern 500 f. Kr. till 1050 e. Kr.

Järnåldern började för cirka 2500 år sedan och varade lite mer än 1500 år. Under denna tid bebyggdes Attsjö, eftersom där fanns sankmarksområden rika på myrmalm, källor som inte frös om vintern, jord att bruka, gott om skog och fiskrika sjöar. Socknen är en järnålderbygd med järnåldersgravfält både i Kårestad och Furuby. Enligt Knut Kjellmark fanns det bakom skolan i Attsjö ett 25-tal mindre jordblandade stenrösen, troligtvis ett gravfält från järnåldern. Slagen flinta hittades också på platsen. Under röjningsrösen i närheten av gravfält gömmer sig ibland ytterligare gravar. Det har genom seklerna fallit sig helt naturligt att man lagt upp bortröjd sten på de gamla gravrösen.

På Attsjö Torsagårds ägor ligger Drakaröret, en gravhög troligtvis från äldre järnåldern. Sägner om Drakaröret, berättad av Allan Karlsson på Sköntorp 2010:

”I Attsjö finns en stor gravhög som kallas Drakaröret. Ryktet om att det finns en skatt begravnen i detta stora röset har alltid gått här i byn. En gång var det några djärva och oförvägna unga män, som fick för sig att de skulle gräva upp skatten. En kväll gick de dit och började plocka upp sten. När de hade gjort ett hål och kommit en bit ner, då upptäckte de att det fanns en drake som bodde i röset. Och *opp!!!* genom hålet for draken och flög ner i byn och satte eld på ett hus. Männerna blev förskräckta och rusade till byn för att släcka branden, men när de kom fram till huset, så fanns det ingen brand... Förbryllade gick de tillbaka till stenröset och skulle fortsätta att söka efter skatten. Då upptäckte de att alla stenarna de plockat upp, var tillbakalagda på sin plats! När draken hade dragit sig tillbaka, hade han plockat med sig stenarna och höljt dom över sig igen... Sedan dess tror jag inte det är någon som har försökt sig på att gräva fram den där skatten... Men vi får väl se om det så småningom växer upp några unga djärva män som gör om försöket...”

Drakaröret ser idag inte ut som det gjorde på järnåldern, eftersom mycket sten kastats upp på högen när marken röjts för odling. Sannolikt har det funnits sekundärgravar i röret och mindre gravrösen i anslutning till primärgravnen.

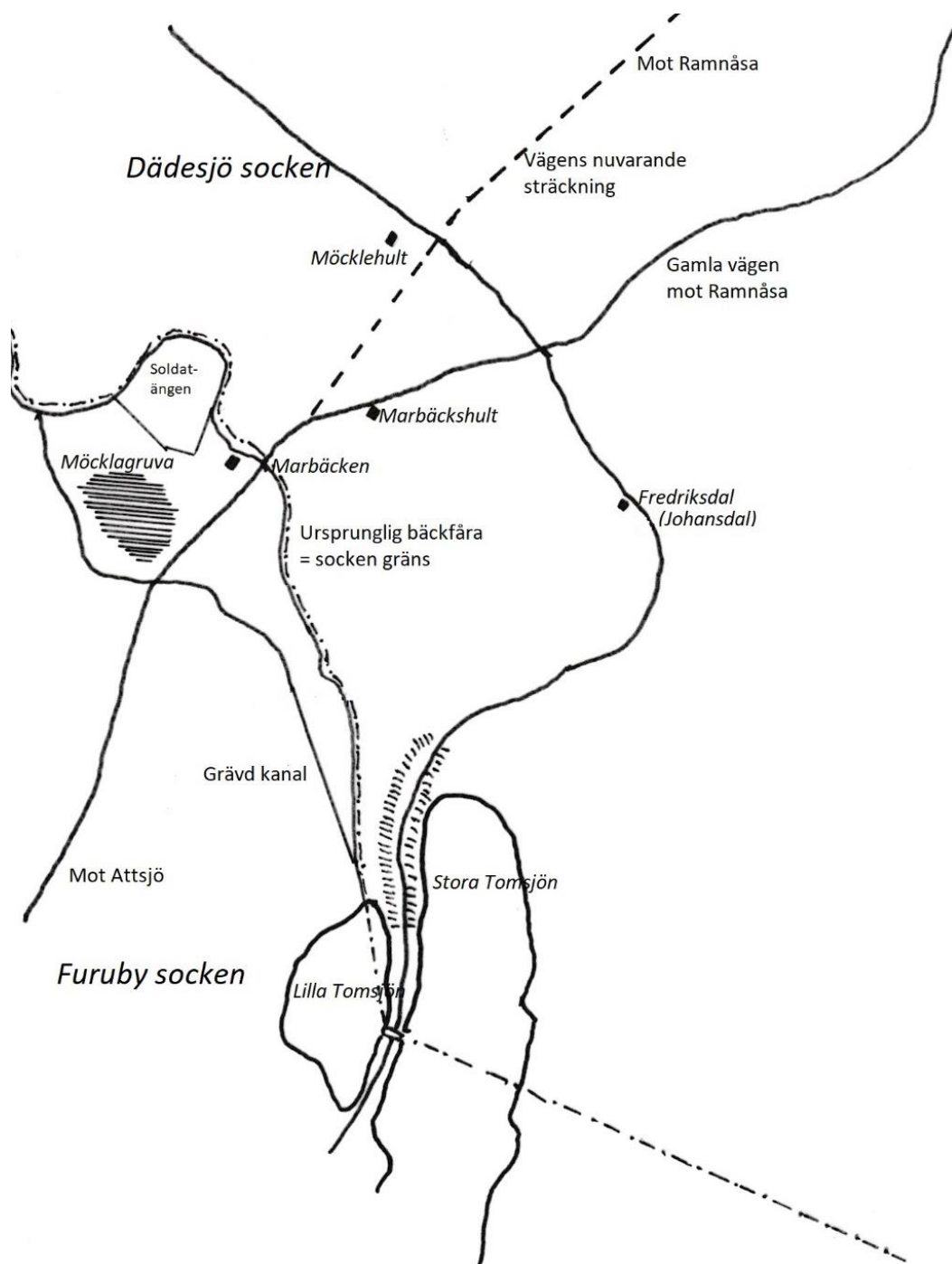
Foto: Ingvar Malmberg 2023.

Några järnåldersboplatser har inte hittats i Attsjö, men att det i Jordeboken under 1540-talet finns mer än fyra gårdar registrerade i byn, är ett indicium på att bebyggelsen har förhistoriskt ursprung. Historieprofessorn Lars-Olof Larsson visade att detta gällde för Tiohäradslagsaga, dvs även för Konga härad, oavsett om det hade påträffats några fornlämningar eller inte. (Martin Hansson. Utmarker, gårdar och människor. Smålands museum 2007.)

Järnframställningsplatser; rester av blästerugnar och slagghögar.

Mellan Attsjö och Ramnåsa, närmare bestämt mellan Nyalund och sockengränsen till Dädesjö, finns en stor slagghög på höger sida om vägen. När det 1972 gjordes en undersökning av högen fann man en blästerugnsvägg med slagg. På 1990-talet följdes fyndet upp med en C14 datering, som visa ett värde mellan år 1410-1636, dvs under sen medeltid och början av modern tid. Järnet var ett så kallat blästerjärn av sämre kvalitet och användes mestadels inom närområdet, men kunde ibland ”exporteras” till angränsande områden och t.o.m. till Kalmar.

Om Möcklagruva

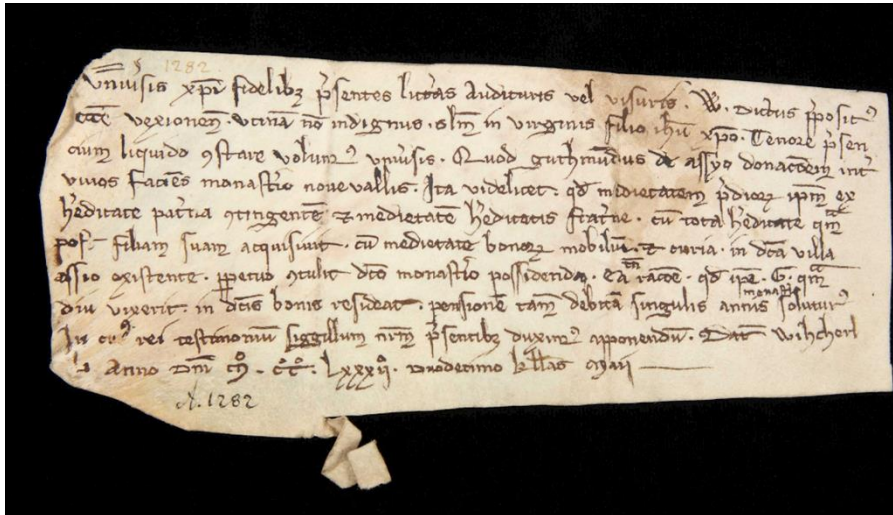

Karta: Ingvar Malmberg 2021

För 200 år sedan rann Marbäcken från Tomsjöarna till Kårestadån och utgjorde gräns mellan Attsjö och Dädesjö. På 1784 års skifteskarta är "Soldatängen" utmärkt. Den användes av soldattorp N^o26 i Attsjö till slätter. Söder därom låg en järnrik våtmark, där man sedan gammalt grävt upp myrmalm. Namnet Möckla-/Myckla-gruva betyder *stor* från "myckit" och *gruva* är en benämning för "i marken grävd för utvinning av nyttiga mineral". Orden är belagda i skrifter från 1500-talet. I närområdet har Riksantikvarieämbetet registrerat både en fornåker och en hög med slagg, det vill säga restprodukten efter primitiv järnframställning.

Medeltiden 1050 e.Kr – 1520.

Första gången Attsjö nämns i skrift är i ett gåvobrev från 1282 där Gudmund skänker bl.a. gården i Attsjö (troligen Kronogård) till Nydala kloster. Nutida historiker har misstankar om att klostret själv har författat detta gåvobrev för egen vinnings skull.

Gåvobrevet som skrevs på pergament 1282 förvaras på Riksarkivet.
Riksarkivet. Diplomatarium (medeltida brev) SDHK-nr: 1205.

På nutida svenska lyder detta gåvobrev:

*”Domprosten W i Växjö kungör att Gudmund från ”assy” till Nydala kloster har skänkt den hälft av sina gods som han ärvt efter sin far, hälften av sitt brorsarv, hela arvet efter sin dotter, hälften av sin lösa egendom och gården i ”assio” på villkor att han förblir i besittning av nämnda gods under sin livstid men därvid betalar tillbörlig ersättning till klostret.
Utfärdaren beseclar.”*

Under tidig medeltid var frigivandet av trälar en viktig pådrivande faktor för nyodlingen, men det gick inte att börja bryta mark var som helst. Rätten att odla upp och bruka jorden reglerades av landskapslagarna. Nybyggarna fick tre eller fyra friår, innan de behövde betala jordränta till jordägaren och avgiften stod i proportion till hur mycket mark man brukade. Adeln befrämjade nyodling, för ju fler landbor de fick under sig, ju större blev inkomsterna. Enligt Lars-Olof Larsson var kolonisationen av Värends skogsbygder livlig fram till 1300-talets mitt och inriktad på boskapsskötsel samt järnhanteringen. Nyodlingen avstannade när digerdöden kom till Sverige ca 1350 och följdes av en regression. I vissa bygder dog 60% av befolkningen. Centralt liggande ödegårdar befolkades av dem som hade bott mer perifert och ödeläggelsen drabbade främst de senast uppodlade delarna av skogsbygden. Man beräknar att 30-40% av Sveriges befolkning dog av farsoten. Enligt Max Planck-institutets pollenanalys upphörde nästan all mänskligt aktivitet på Småländska höglandet. Ödeläggelsen var störst i mitten av 1400-talet. Därefter började nyodlingen igen.

I detta sammanhang är benämningen *Byestad utjord* mycket intressant. *Byestad* betyder *Byns plats*. *Utjord* har flera betydelse, en är *ödejord*. Kan *Byestad* ha blivit ödelagd pga. digerdöden? Inga skriftliga bevis finns, men namnet *Byestad* kan ha levt kvar muntligen under århundradena för att mycket senare dokumenteras i skrift, men eftersom *Attsjötorp* var ett militieboställe, dvs. boställe för militärer, har detta namn dokumenterats i skrift mycket tidigare.

Gustav Vasas jordebok

Modern tid började med Gustav Vasas intåg i Stockholm 1521. För att effektivt kunna beskatta sina undersåtar införde kungen en jordebok, där alla jordägare, och hur mycket de skulle skatta, registrerades. I första jordeboken från 1537 fanns *Attsjö*s alla nuvarande åtta gårdar upptagna, men *Byestad* skrevs som *Attsjö utjord* och låg under *Attsjötorp*. Varje bondgård ansågs vara ett mantal, vilket betydde att gården kunde producera säd som räckte till för att föda ett hushåll. I sitt arbete med att göra boendeförteckningen över vilka som bebott gårdarna i *Attsjö* har Ingvar bland annat använt de tidigaste jordeböckerna och mantalslängderna.

Stormaktstiden

På 1600- och 1700-talet var det vanligt med förlänningar. Drottning Kristina är omtalad för att frikostigt ha delat ut dylika, vilket innebar att personen i fråga uppbar skatt från gården. Mottagarna varken ägde eller bebodde gårdarna, vilket är lätt att tro. *Båtmansgård*, *Jöns Markussonsgård*, *Norregård* och *Södregård* var förlänningar till greven och fältmarskalken *Lennart Torstensson* 1650-1651 och till drottning Kristinas kammarjungfru *Catharina Wallenstedt* 1692-1717. Dessutom till översten vid Pommerska dragonregementet *A.P. Marderfeldt* 1720-1723 och till *Johan Silversparre* 1724-1727, hovjägmästare och grundare av *Orrefors järnbruk*.

Lennart Torstensson

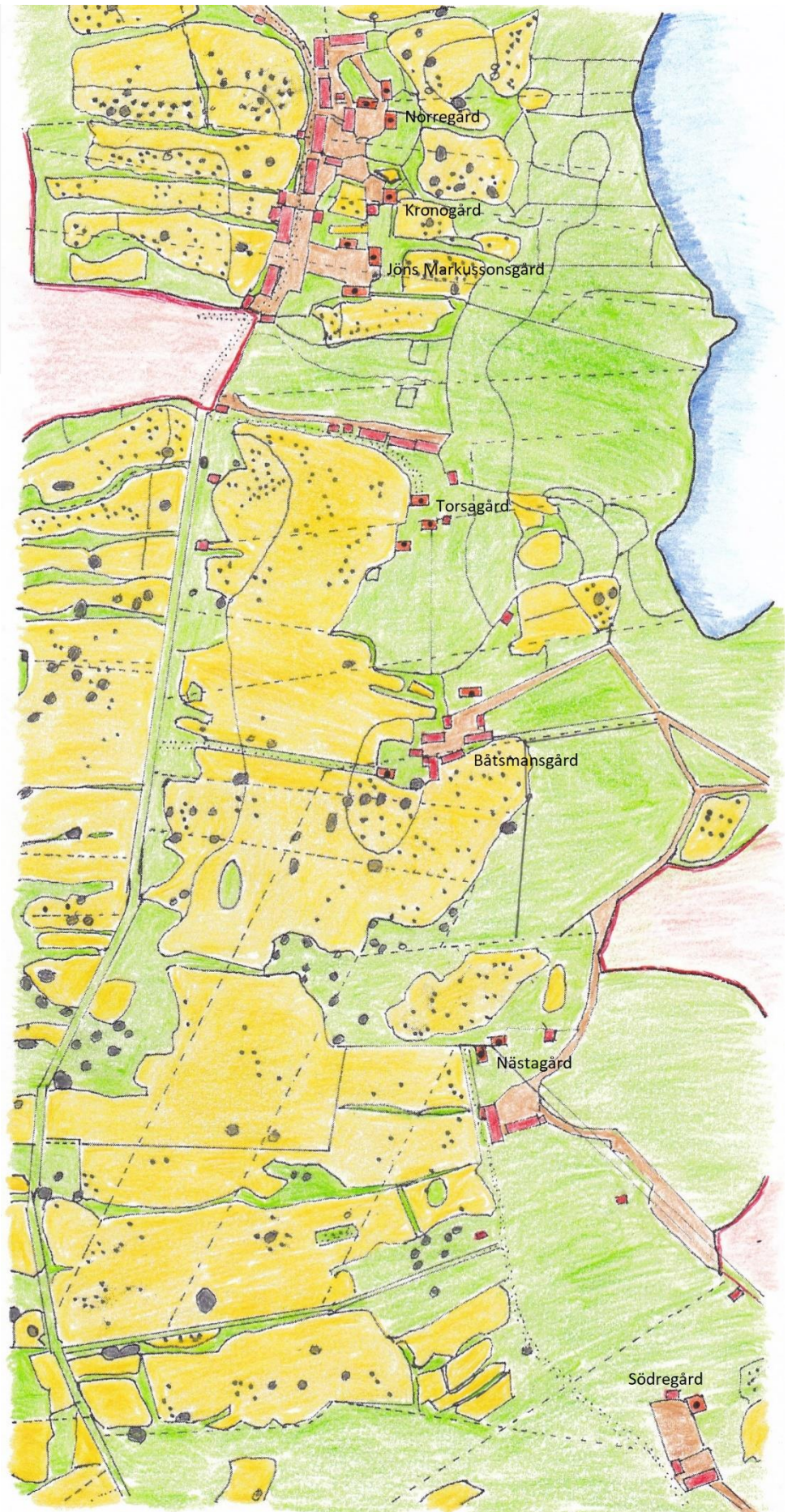

Catharina Wallenstedt

Foto: Wikipedia

Attsjö by före Laga skifte 1834

Bostadshus har markerats med en eller två svarta prickar.

Omstrukturering av Attsjö by

På 1700-talet var mycket av jorden gemensam för byn. Nybyggare kallades för torpare och kunde slå sig ner på denna samfällda mark och börja odla upp den. Torparna fick skattefrihet under detta uppbyggnadsskede på 10 – 30 år. Gick det bra kunde torpet växa till en gård och torparen blev bonde. Så skulle ha skett också med Hanahall och Stora Hassleryd och Byestad, men så beslöt statsmakten att omstrukturera Sveriges landsbygd. Med början vid Storskiftet på 1770-talet delades den gemensamma marken upp och lades under gårdarna. Torparna underställde respektive gård och betalade med dagsverken för att få bo på och odla marken. De blev dagsverkstorpere. Varje fastighet i Attsjö, utom Kronogård, hade oftast tre gårdar med var sitt hushåll. Vid Laga skifte i Attsjö 1835 genomfördes ännu en omgripande jordfördelning för att ytterligare effektivisera jordbruket. Gårdar utlokaliserades och byn splittrades. Samma sak hände med Attsjötorp på 1850-talet. Nedan ges en kort beskrivning av varje gård innan och efter Laga skiftet:

Kronogård hade en särställning eftersom den under flera sekler tillhörde kyrkan och under en tid var biskopshemman. Kronogård nämns som biskopshemman till och med 1639, därefter som kronohemman. Arrendatorer brukade gården och skatten tillföll kyrkans män. År 1734 byggdes nuvarande boningshus. 1763 köpte brukspatron Olof Lundblad 3/8 mantal Attsjö Kronogård av Kunglig Maj:t och 1823 sålde Volmar Johan Silversparre Åryd Bruk inklusive Kronogård till Bergsrådet Johan Lorentz Aschan. Vid Laga skifte gick marken över till Båtsmansgård, som Aschan också ägde. Kronogårds boningshus kallades därefter Lilla Norregård. År 1908 köptes gården på auktion av Karl Gustaf Johansson på Penningsmo för 3000 kr.

Norregård bestod innan 1835 av tre gårdar. Aschan, som ägde 5/32 Norregård lät flytta boningshuset till nuvarande Båtsmansgårds plats, medan marken brukades av en arrendator, som bodde på Kronogård. På den andra Norregården anlade Malkus Lindahl 1855 ett garveri och byggde det nuvarande stora boningshuset, som stod färdigt 1865. 1870 flyttades ytterligare ett av Norregårds boningshus till en höjd norr om byn och blev reträttplats för garvare Malkus Lindahl med familj. Efter honom fick fastigheten namnet Lindeberg.

Båtsmansgård utgjordes före Lagaskifte av två gårdar med stora skogsinnehav. Aschan, som behövde mycket träkol till sina järnbruk, köpte upp båda. Arrendatorer och rättare brukade jorden. Många undrar över namnet Båtsmansgård. På 1600-talet när flera av gårdarna fick sina namn, hörde Kronoberg till Kalmar län under några år och vissa östliga socknar hörde även senare till marinen i Karlskrona. Kanske bekostade gården då en båtsman i flottan?

Jöns Markussonsgård, kallad Jössagårn, bestod av tre gårdar. 1777-1778 bodde och undervisade skolmästare Per Kase, Attsjös förste lärare där och 1865 uppfördes Attsjö skola på mark tillhörande Jössagård. Efter Laga skiftet 1835 hamnade Attsjös båda tjärdalar på gårdens utmarker, men brukades av alla bönderna i Attsjö. Byns ena basta för linberedning låg på Jöns Markussonsgård och användes av dem som bodde i norra delen av byn. Före detta ångsågsmaskinisten C.A. Holmberg hyrde en affärslokal i ett av husen, men detta brann ner 1890 bara efter ett par år. På gårdens ägor byggdes Högalund, ett boningshus med lanthandel, som 1902 köptes av handlanden Johan Peter Karlsson. 1934- 1973 ägde och drev Tyra Karlsson affären.

Jöns Markussonsgård och Torsagård efter Laga skiftet

©Ingvar Malmberg 2021

Torsagård. Även om gården 1650-1651 var förläning till fältherre Lennart Torstensson, har den alltid tillhört självägande bönder. Före Laga skiftet bestod Torsagård av tre fastigheter, som låg ner mot Byasjön (Lilla Attsjön). Efteråt flyttades alla gårdarna. En utlokaliserades och fick namnet Torslund, en annan placerades mitt emot Turberts garage men köptes upp av den tredje Torsagården, som hade flyttats till nuvarande plats. Boningshuset brann ner 1887 och byggdes upp först 1898, då som bröllopsgåva till Hilda och Johan Ulrik Johannesson.

Södregård var Attsjös största gård sett till areal och bestod av tre gårdar som låg ner mot sjön, mellan nuvarande Båtmansgård och Gamla Södregård. Två av dem kallades Nästagård och förvärvades av bergsrådet Aschan, som lät markerna tillföras Båtmansgård. År 1908 var Nästagård helt förfallen och alla byggnaderna revs, utom den gamla gedigna jordkällaren. Södregård, som har ägts av samma familj sedan 1792, brandskadades svårt 1851, då det började brinna på ovanvåningen. Fyrtio år senare var olyckan framme igen och boningshuset brann ner till grunden hösten 1891. Eftersom fastigheten hade brunnit två gånger på det gamla stället, beslöt man att uppföra det nya boningshuset längre bort från Byasjön. Den duktige byggmästaren August Johansson i Furuby, ofta kallad "Snickaren på Rosten", kontrakterades för att bygga ett stort, gediget och modernt hus vid Attsjös nuvarande byväg. Dagens "Gamla Södregård" är ett gammalt hus, som monterades ner i byn Bråna i Tolg, för att 1982 byggas upp helt nära den plats där Södregård fordom låg.

Attsjötorp var ett "krononybygge". Torpet hade därför minst 10-20 års frihetstid och borde således vara byggt på första halvan av 1500-talet. 1649-1651 blev Attsjötorp förläning till fältmarskalk Lennart Torstensson. Cirka 1675 betecknas det som Infanterihemman och brukades under ett halvt sekel av soldater, knektar och en underofficer, alla vid infanteriet. Attsjötorp bestod på 1700-talet av tre mindre gårdar på vardera 1/8 mantal, ägda av tre "åttingsbönder". Laga skiftet genomfördes på Attsjötorp först på 1850-talet och fram till dess låg de tre gårdarna samlade där landsvägen svänger. Två av ägarna måste flytta ut och än i dag kan man mitt emot den stora gamla röda ladan se grundstenarna och två skorstensrör, lämningar efter ett stort boningshus med två bostäder.

Byestad – skulle ha blivit en gård, men lades i stället under Attsjötorp och brukades av arrendatorer. Första gången Attsjö utjord/ödejord nämns är under 1540-talet i Gustav Wasas jordebok, men under senare del av 1700-talet benämndes området som Byestad utjord. Marken utarrenderades fram till slutet av 1600-talet till brukare i Attsjö (Assjö) som betalade landgillepenning, det vill säga arrendeavgift. På 1700-talet uppfördes viss bebyggelse på platsen och i mitten av seklet bodde en salpetersjudare där med sin familj under fyra år. I början av 1800-talet mantalssattes Byestad till 1/8 mantal och blev således en gård, efter att tidigare ha legat som ett torp under Attsjötorp. 1857 uppfördes backstugan Skolhem i Byestad, där f.d. pigan Martha Persdotter fick bo och hålla skola. Två år senare anställdes "Lilla-Martha" som den första lärarinnan i Furuby sockens småbarnsskola.

Artikeln baseras på det föredrag vi höll i Attsjö skola 2021 och som hade fått titeln "Attsjö under 500 år", men vid närmare eftertanke ändrades till "Attsjös historia under 5000 år".

Ingvar Malmberg och Bodil Stefansson

Oktober 2023